

УЛАНЛАРИ

ҚОЗОҚЧАДАН
ТАРЖИМА

№ 1

ЎзДАВНАШР · 1945 · ТОШКЕНТ

IRANIAN

IRANIAN
LIBRARY

100

ИБРОҲИМ ҚУНАНБОЙ ЎҒЛИ

А Б А Й

Қардош қозоқ халқининг улуғ шоири ва қозоқ адабиётининг отаси, ўз даврининг каттақон мутафаккири — Иброҳим Қунанбой ўғли Абай, 1845 йили 10 августда Семей вилоятида, Чингизтоғ этакларида, Тўпиқли яйловида дунёга келди.

Абайнинг отаси Қунанбой қаттол, ўз сўзли, ўжар саҳро ҳокими эди. Абайнинг ёшлик йиллари мушкул ғилавий жанжаллар ичида ўтди. Чунки Қунанбойнинг тўрт хогини бўлиб, бу оилада ғавғо тез-тез бўлиб турар ҳам Абайга қаттиқ та'сир қилар эди. Аммо Абайнинг онаси Ўғилжон ўз ўғлининг зийраклигини тез лайқаб олди ва унга алоҳида меҳр қўйиб, бошқа болаларидан яхшироқ кўриб тарбиялай бошлади.

Абай, саккиз ёшида саводли бўлди ва Семей имоми Аҳмад Ризо мадрасасига шогирд бўлиб кетди. Бу мадрасада беш йил ўқиб, Абай, кўп малумотга эга бўлди. У, мадрасада араб, форс ва турк адабиёти билан яқиндан ошно бўлди ва ўша замоннинг тартиб ва қоидаларини бузиб, рус тилини ўқий бошлади. Ўзининг зийраклиги, интилиши соясида рус классик адабиётини ҳам ўрганиб олди ҳам ўзи ше'р ёза бошлади. Лекин, кўп ўтмай отаси уни овўлига олиб кетди. Қунанбой ўғлини ўзига ёрдамчи сифатида ма'мурий ишга солди.

*

Абай ўз отасига ёрдамчи сифатида ишлар экан, мутлаасини давом этдирди. У, Фирдавси, Са'дий, Фузулий, Навоий, Низомий асарларини ўқиб, ишлаб чиқди

ва ўз элатидаги халқ оқинлари блан танишиб, тез-тез адабий суҳбатлар қуратурган бўлиб қолди. У вақтда шоирлик энг тубан ҳунар саналар эди ва оқинларни тиланчи — маддоҳ ҳисоблашар эди. Уруғ бошлиқлари — бийлар: „Худога шукур, бизнинг уруғдан оқин чиққани йўқ“ деб тўйларда, ўтиришларда махтанар эди. Абайнинг номи чиқиб, қадри ортиб, унинг атрофига саҳро ёшлари тўпланиб борган сари, қора кучлар унга тиш қайрайбошлади. Ҳатто уни ўлдирмоқчи ҳам бўлдилар. 1870 йили уни туҳмат блан қоралаб, подшо ҳукуматига қарши ўланлар ёзади, деб чақимчилик блан жавобгар қилдилар ҳам. Шу кундан бошлаб Абай Семей вилоятининг ҳокими тақибни остида қолди.

1880 йиллари Абай Семей вилоятига сургун этилган Россия сиёсий арбоблари блан танишди. Булар Гросс, Михаелъс, Долгополов ва бошқалар бўлиб, Абайнинг тараққийпарвар, маърифатпарвар бўлишига йўл очган устозлардир. Айниқса, Михаелъс улкан олим, замонининг илғор одами эди. Абай умр бўйи бу дўсти ва муаллимидан миннатдор бўлгандир; чунки у, Михайелъс орқали Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Белинский, Добролюбов, Кривов, Толстой, Тургенев, Достоевский ва бошқа классиклар блан яқиндан танишволди. Қадим замон файласуфлари Суқрот, Афлотун, Арасту асарлари блан ошно бўлди. Бу ҳақда, ўша вақтда Семей вилоятида турган, Америкали сайёҳ — журналист Джорж Кеннан бундай деб ёзди: „Мен бу ерда — кутубхонада қозоқнинг бир билимдони — Иброҳим Қўнанбой ўғли деганни биламан. У китобни жуда яхши кўради, у жуда малумотли киши. Ишонасизми, менинг блан учрашганда, индукция блан дидукиянинг фарқини сўраб қолди. Мен ҳайрон бўлдим. Мен унинг фалсафий суҳбатларидан ҳайрон қолдим“.

Абай 40 ёшга кирганда, ўз ўланлари тагига ўз имзосини қўйиб, бостирабошлади. Айниқса, бу вақтда Пушкиндан, Лермонтовдан қилган таржималари қозоқ халқи ичига таралиб кетди.

*

Абай яшаган замонда қозоқ халқи қашшоқлик ва қуллик занжирида инграр эди. Бир томондан чоризм, иккинчи томондан ўз бийлари — бўлислари халқни таламоқда, халқ қонини сўрмоқда эди. Уруғлар ўртасида тез-тез қон тўкишлар, бийлик талашлари, нодонлик...

Абайни ба'зан умидсизликка солар эди. Мутафаккир назари ва шоир юраги билан Абай ўз халқининг бошига тушган фалокатларни кўрар, тушунар ва ўз ўланларида халқига муаллим сифатида куйиб ёзар эди.

Абай ўланлари қўлдан-қўлга кўчиб, узоқ овулларда ўқиладиган бўлди. Йигитлар ўз севганларига хат ёзганда Абай ўланларини кўшиб юборадиган бўлди. Қизлар келин бўлиб, узоқ яйловларга кетар чоғда, ўз сепига кўшиб, Абай ўланларини олиб кетадирган бўлди. Шундай қилиб Абай ўз халқининг энг сеvimли, унутилмас оқини бўлиб қолди.

Абай ўланларининг фикри кенг, ма'носи теран, шакли чиройлиқдир, чунки у, — 40 ёшига қадар узликсиз ўқиб, қозоқнинг бой фольклоридан, шарқ классика адабиётидан, рус ва Европа классикаридан ўрганиб ёзди. Абай ўз халқини ёруғликка, меҳнатга ундаган ва қозоқ адабиётига асос солган, қозоқ тилининг софлиги учун курашган улуг шоир. Унинг илмга ундаб ёзган ўланлари, саҳро табиатини тасвирлаб ёзган ажойиб ўланлари ҳамон яшамоқда.

Абай 60 ёшга ккирганда дун'ёдан ўтди. У ўз умрида беҳисоб ўлан ёзди. У қозоқ халқининг оҳ-зорларини, интилишларини куйлашдан толган эмас. Замонлар ўтажак. Абайнинг хизмати, ижоди ўз халқ тарихида мағрур қоя сингари қолажак ва сталинча дўстлик билан жиплашган қардош халқлар ўртасида сеvилиб ўқиلاجак.

* * *

Гудак учун бешиги—каттакон олам,
Онасининг оқ кўкси—жонажон олам;
Кенг саҳро ҳам тор келар—улгайганида,
Утовидай кўринар бепоён олам.

1880.

* * *

Ёшликда билмим излаб югурмадим;
Хайрин билдим, броқ, юз ўгирмадим.
Улғайганда — қарасам қўлим қуриқ,
Кечикиб қўл чўздиму, улгурмадим.

Билимсиз қолганимга ким гуноҳкор?
Изласам бўлармидим мунчалик хор?
Одамзод тасаллиси фарзанд экан,
Фарзандимни билимга қўймадим зор...

Мадрасага бердим мен адаб учун,
Билим учун, наинки мансаб учун!
Узим ҳам юксакларга қанот қоқдим.
Айб бўлмас орзу учун — талаб учун...

Ким айтар: ёмон бўлдим, йўлдан қайтдим?
Қозоққа ширин-ширин улан айтдим;
Уланда ҳечким менга тенг келмади,
Лекин, қадрим тополмай, йиғлайман жим...

1885.

* * *

Илм топмай махтанма
Ўрин топмай бопланма,
Хуморланиб шодланма,
Ўйнаб бекор кулишга!
Беш нарсадан қочиқ бўл!
Беш нарсага ошиқ бўл!
Одам бўламан десангиз.
Тилагинг, умринг олдингда,
Унга қайғу есангиз.
Ёлғон-яшиқ, махтанчоқ,
Эринчак, бекор мол чочмоқ,
Беш душманинг билсангиз!
Талаб, меҳнат, теран ўй,
Қаноат, раҳм, ўйлаб қўй.
Беш асл иш-кўнсангиз.
Ёмонлик кўрсанг нафратли,
Совутиб кўнгил тийсангиз.
Яхшилик кўрсанг ибратли
Уни ўйга йиғсангиз.
Олим бўлмайин нима?
Болаликни қийсангиз.
Бўлмасанг ҳам ўхшаб боқ,
Бир олимни кўрсангиз.
„Ундай бўлмоқ қайда? “деб.

Айтма илм суйсангиз.
Сизга илм ким берар
Ёнмай ётиб сўнсангиз.
Дун'ё ҳам, мол ҳам у ўзи,
Илмга кўнгил берсангиз.
Билганларнинг сўзига,
Муҳаббатла кирсангиз.
Ақл қайтмай, қайтмангиз
Бир ишга кўнгил берсангиз.
„Оқсоқол айтди, бой айтди“
„Ким бўлса, майли шу айтди“.
Ақл блан енгсангиз,
Нодонларга сўз бермай
Чин сўз блан ўлсангиз.
Оят-ҳадис эмас-ку,
Кофир бўлдинг демас-ку,
Қанча қарши келсангиз.
Кўп олдида сир айтма,
Бизнинг сўзга кирсангиз.
Бунн ёзган кишини
Отин билма, сўзин бил!
Шу вафосиз дун'ёдан
Чечан ҳам ўтган не булбул,
Устоз ҳам ўтган не дулдул,
Сўз ма'носин билсангиз.
Ақл-мезон ўлчов қил.
Агар қийшиқ кўринса
Майлинг ташла, майлинг кул!
Агар тўғри кўринса,
Ўйлагину қулоққа ил!
Аҳмоқ кўп, ақлсиз оз,
Дема кўпнинг сўзи бул.
Яқиннинг сўзи ширин деб
Яқиним айтди деб кўрма!
Нодонликла ким айтса,
Ундай бўш сўзга кирма!

Сизга айтдим хавфим шул,
Ўзинг учун ўргансанг,
Ёмонликдан жиркансанг,
Очиларсан йилма-йил,
Биров учун ўргансанг,
Биров билмас, сен билсанг,
Билганларингдир бир пул.
Сўзига қараб киши ол.
Кишига қараб сўз олма.
Чин сўз қайси билолмай,
Ҳар ишдан қуруқ қолма!
Сўзин уқиб хўп ўйла,
Тез ўрганиб тез жўйма.
Ёз вақтида кўнгил гул.

1886

* * *

Қозоғим, шўрлик юртим, вайрон юртим!
Қоронғуда йўл топмай, хайрон юртим!
Ёмон блан яхшини фарқ қилолмай,
Оғзида ҳам қон, ҳам мой сарсон юртим!

Қарасам, ажаб товур юзинг сенинг,
Нечун ахир, алдамчи сўзинг сенинг?
Доноларнинг ҳикмати писанд эмас,
Ғофил қолган, адашган ўзинг сенинг!

Тунда уйқунг бузилар, кундуз — кулкинг,
Дардингга эм бўлмади молинг — мулкинг!
Очкўзсан, тама'корсан, қурмсоқсан,
Бор савлатинг бошингга кийган тулкинг...

Бий бўлди қийқим бойлар бош-бошига,
Доғ солди, заҳар солди юрт ошига,
Қўрқаман, асоси йўқ кўр сингари,
Элим унар бузуқлар алдашига!..

Оталарга ўхшамай қолди турқинг,
Ёпирай, мунча кетди, элим, хулқинг!
Бирлик йўқ, барака йўқ, бузулди фе'л,
Қани йиғган давлатинг, боққан йилқинг?

Элат блан элат ёв бийлик учун,
Оға блан ини ёв сийлик учун,
Қозоғим, ўз-ўзингни ўнгламасанг,
Бадбахт кунга қолмасми тақдир бутун?

Мен нетай, ахир кимга умид боғлай?
Қўрқоқ қуллар юртида не бахт чоғлай?
Бир йўлчи топилмасми сарсон элга,
Мен издай, мен ахтарай, мен сўроқлай...

1886.

Қўрқоқ қуллар юртида не бахт чоғлай?
Бир йўлчи топилмасми сарсон элга,
Мен издай, мен ахтарай, мен сўроқлай...

Мен нетай, ахир кимга умид боғлай?
Қўрқоқ қуллар юртида не бахт чоғлай?
Бир йўлчи топилмасми сарсон элга,
Мен издай, мен ахтарай, мен сўроқлай...

Элат блан элат ёв бийлик учун,
Оға блан ини ёв сийлик учун,
Қозоғим, ўз-ўзингни ўнгламасанг,
Бадбахт кунга қолмасми тақдир бутун?

Мен нетай, ахир кимга умид боғлай?
Қўрқоқ қуллар юртида не бахт чоғлай?
Бир йўлчи топилмасми сарсон элга,
Мен издай, мен ахтарай, мен сўроқлай...

Элат блан элат ёв бийлик учун,
Оға блан ини ёв сийлик учун,
Қозоғим, ўз-ўзингни ўнгламасанг,
Бадбахт кунга қолмасми тақдир бутун?

БУРКУТЧИ

Қор ёққанда буркутчи чиқар овга,
Тошдан тулки топилар пойлаганга.
Яхши от тотув йўлдош бир ғанимат
Яхшидир ихчам кийим овчи одамга.

Бирданига йўлиқса тулки изи
Ахтариб овчи ҳар'ён кўз солганда,
Буркутчи тоғ бошида, қўлда буркут
Кетган изни синчиклаб пайқаганда.

Тумағини буркутчи бошдан олар,
Қирон қуш кўзи кўриб интилганда.
Паст учсам тулки ўрлар, қутилар деб,
Учади кўз ўйнатиб тик осмонга.

Кўриб, тўхтаб қолади қочган тулки
Қутилмасин билганчун бўш қочганга,
Оғзин очиб қақақлаб, тишин қайраб,
У ҳам кураш қилади чивин жонга.

Қизиқар шунда овчи, завққа тўлиб,
От қўяр қарамай ҳеч йиқилганга.
Қирқ пичоқла ғижиниб турган тулки,
У ҳам ўнғай ёв эмас, зўр қиронга.

Саккиз найза қўлида кўз олмасдан
Ботир ҳам ташланади у қурбонга.
Қанот, думи шувуллаб ишқиради,
Кўкдан қирон яшиндай қуйилганда.

Ярқ-юрқ этиб иккови олишади,
Якка ботир чиққандай жанг-майдонга,
Бири ҳаво, бири ер ёввойиси
Одам учун ботишар қизил қонга.

Қор—оппоқ, буркут—қора, тулки—қизил
Ўхшайди гўзал сувда чўмилганга.
Қора сочин кўтариб икки бармоқ,
У ҳам билқ-билқ этмасми сийпаганда.

Оппоқ эт, қип-қизил бет яп-яланғоч,
Қора соч қизил юзни яширганга.
Кўёви эр, қайлиғи гўзал бўлиб,
Яна ўхшар тор тўшакда ётишганга.

Яғрини орқасидан билқиллайди,
Қирон буклаб остига дал босганда.
Қуши ҳам эгасига хўрозланар,
Олтмиш икки ҳилали сайд олганда.

Овчининг чеҳрасига шодлик чиқар,
Тулкани қанжиғага бойлаганда.
Силкиб кийиб тумағни, ҳам насвойни
Бир отасан дилга шодлик жойланганда.

Тоғдан жийда тергандай ола берса,
Бир яшайсан хуморинг ҳар қонганда.
Кўнгилда йўқ ҳеч қандай ёмон ният,
Ов бўлади кенгашинг, қуш солганда.

Ҳечкимга зиёни йўқ ўзим кўрган,
Хўб қизиқ иш экан бу шум дун'ёда
Сезгиси чуқур ҳамда ақли борга
Бари аниқ кўринар ўйлаганда.

Уқмассан устин қараб ўта берсанг,
Суратин кўралмассан кўп боқмасанг.
Кўланкаси тушади тез кўнглингга
Ҳар сўзни бир ўйланиб салмоқласанг.

Иигитлар бу сўзни ҳеч ма'носини,
Билолмассан қуш солиб завқ олмасанг.

1885.

* * *

Қаридик, ғамга ботдик, уйқи сергак.
Аччиғинг худди заҳар, ўйинг кўлмак.
Дардлашишга киши йўқ сўз уқарлик,
Ким кўнгилни кўтариб бўлар эрмак.

Ёш—қарир, йўқ—туғилар, тўғилган—ўлар,
Тақдир йўқ, ўтган умр қайтиб келмас;
Босган из, кўрган қизиқ қола берар
Бир худодан бошқанинг бари ўзгарар.

Мард иши ақлга кирмас бўйни енгар,
Ҳунарсизнинг қилиғи чала кўрар.
Чин ўйламай берилиб бир иш қилмай,
Эринчак оқибатда кўпга кўнар.

Ёмонлар қилолмайди ҳалол эмгак,
Ғарлик, ўғирлик қилиб кулар тоза,
Харом ишдан ёмонлик кўрмай қолмас,
Минг кун синмас, бир куни синар кўза.

Одамзод тирикликни давлат билсин.
Ақл топсин, мол топсин, ҳалол юрсин.
Икковининг бири йўқ овул кезиб,
Хўр бўлиб, бекорга кун ўтказмасин.

Нодонлар бўш сўзларга қулоқ солар,
Чин сўзнинг пайдасидан четда қолар.
Рост сўзнинг ҳеч билмайди хосиятин,
Чинни қўйиб, йўқ сўздан лаззат олар.

Ақлик, қора қилни қирққа бўлар,
Ҳар нарсага ўзидай баҳо берар.
Нодон киши ҳеч нарса билмай туриб,
Махтаниб, кўча-кўйда кўкрак керар.

Халққа ичидан ёв, сиртдан кулар,
Тиригида дустин сўкиб, ўлса йиғлар.
Бир-икки йўли бўлган киши кўрса,
Худо севиб яратган ушбу деяр.

Эл бузилса топади, шайтон ўрнак,
Фаришта пастга тушиб қайғи емак,
Ўзимнинг итлигимдан бўлди демай,
Енгдику, деб шайтонга қилар кўмак.

Қўлдан кела берарми юрт бошқармоқ,
Ҳалоллик, харомликни ким тенг кўрар?
Шуҳрат учун ғайратсиз бўлис бўлмоқ,
Итдай бўлиб ўзига сўз келтирар.

1886.

Ў Л А Н

Ўлан — сўзнинг пошшоси, сўз сараси,
Худди баланд тоғларнинг шаршараси.
Тошиб келар, ялтираб — оқиб келар,
Кўнгилга ором берар, ҳар нафаси...

Сараланмай булганса сўз ораси,
Бу — оқиннинг билимсиз — бечораси.
Ҳам оқин, ҳам тингловчи кўпи нодон,
Сўз танимас бул юртнинг бир пораси.

Сўз боши аввал хадис, оят бўлур,
Шираси ҳам ма'носи ғоят бўлур.
Пайғамбар ҳам сўзини ўлан қилган;
Ўлан айтай, шоядки кўнглим тўлур...

Ўландай хутба ўқир кекса мулло,
Ўлан айтиб йиғлаган валиюлло¹,
Ҳамма ҳам чамасича ўлан ўқир,
Ўлан блан ёзилган калимулло.²

¹ *Валиюлло* — оллонинг валиси.

² *Калимулло* — оллонинг сўзи, китоби, қур'он.

Ўланга ишқимиз бор қадим чоқдин,
Лекин, қандай наф' бўлар махтанмоқдин!
Ичи зар, сирти кумуш сўз яхшисин —
Келиштирар ким ҳам бор мўл қозоқдин?..

Сўзни чертиб сўзласанг ҳарким сийлар,
Мақол қўшиб сўзларкан кекса бийлар.
Оқинлари беақт, нодон экан,
Бекор сўзни теридай нуқул ийлар.

Қўлида ҳам қўбизи ҳам дўмбра,
Ҳаммага махтов ўқир, қўймас сра.
Ўлан айтиб хайр тилар элни кезиб,
Сўз қадрин ерга урар, бўлиб хра.

Мол учун сўзни безар, виждон сотар,
Мол учун бўйин эгар, молдай ётар.
Мол учун ҳам алдайди, ҳам аврайди,
Э худо, шу оқинлар қачон қотар?

Бойларни махтай бериб сўз қолмапти,
Ўлан айтиб, мол йиғиб, бой бўлмапти.
Ўланнинг қадри кетди эл ичида,
Қадрини кеткизганлар йўқолмапти...

Кекса бийдек мақолга бурмагайман,
Ё оқиндек хайр тилаб юрмагайман.
Сўзим — ўзга, тингловчи сен ҳам тузал,
Беҳуда гапдан суҳбат қурмагайман.

Эл чопган ботирлардан сўйлаб берсам,
Ошиқлар, ма'шуқлардан куйлаб берсам,
Анчайин ҳангома деб тинглардингиз,
Сўзларнинг сарасини сўйлаб берсам...

Аммо, ақл чақирилмаган меҳмон эмиш,
Ақли борга бундай умр зиндон эмиш...
Кечиринг, нодонларга тегиб ўтсам,
Бу элда тўғри айтган ёмон эмиш...

Тўғри сўзлик ўланам ўзинг кўркам!
Майли, татимаса ҳам сўйла бардам...
Бу юрт сўз ошиқи-мас, мол ошиқи,
Розиман, мингдан бири тушунса ҳам...

Ўзи блан ёвлашган юртим, тингла!
Ўзи блан довлашган юртим, тингла!
Дардингга даво бўлсин ўланларим,
Бир-бирини овлашган, юртим тингла!

Ноҳот сенда қолмаган номус ва ор?
Ноҳот номус ва инсоф эмас даркор?
Теран ўй, теран илм йўлинг очсин,
Ёлғон ўлан ва сўздан олам безор...

1887.

* * *

Бозорга, қараб турсам, ҳарким борар,
Излагани на бўлса шу топилар.
Биров овқат олади, биров маржон,
Ҳаркимга бир хил нарса бермас бозор.

Ҳаркимнинг излаган бир нарсаси бор,
Чамалаб оқчасига шундан олар.
Биров уқмас бу сўзни — биров уқар,
Баҳосин фаҳм қилмай ҳайрон қолар.

Сўз уқар ушбу кунда киши борми?
Демайман сўзим юртга бирдэй ёқар.
Ёзган сўнг ерда қолмас тешик мўнчоқ,
Бировдан — биров олиб, элга тарар.

Бир кишимас ёзганим ялли юртку,
Ғижинмаёқ чироқлар уқсанг ярар.
„Ит маржонни на қилсин“ — деган сўз бор
Дили ўтли йигитлар бир ўйланар.

1886.

* * *

Ез кетди, қишнинг боши, дала бежой,
Қора ел сўқиб турар бир-икки ой.
Қор тушгунча яйловни фойда кўриб,
Қишловдан ҳамон нари ўтирар бой.

Гадои шўрлик юради пода боқиб,
Ўтуни йўқ исинса олов ёқиб.
Хотин урчуқ йигирар, юнг савалаб,
Чекман тўқир совуқда елка қоқиб.

Жулдур ўтов ичида музлар гўдак,
На қуюқ, на суюғи... бўзлар гўдак.
Чурук кийгиз остида титрар бобо,
Тушида гўшт кўрганни сўзлар гўдак...

Қари қўй сўйдирар бой бахиллиги,
Оч юрипти камбағал ақллиги,
Уришмайин ярим қоп қий берса ҳам,
Қўйчи бойнинг каттакон сахилиги...

Бўронда ҳам тўнгмайди бой боласи,
Овлоқ жойи—қозоқнинг кенг даласи.
Қарол ўғли бош букар хизматида,
Писанд эмас кўз ёши, оҳ—ноласи.

Соядай ҳам ўрни йўқ бой уйда,
Сорқўтга ҳам илинмас шу кўйда,
Лекин, узоқ кетолмас, чораси йўқ,
Ёрабби, ҳарким кулсин ўз тўйда!

Бой бўлса ўз ўғлидан кўнгли тўлиқ,
Ҳар дам махтар: азамат, жуда бўлиқ...
Ошин эплаб ичолмас, ит боласи,
Қарол ўғли оч ётар, ранги сўлиқ...

Қаролига бермайди бой парча нон,
Хизматга ҳам хайри йўқ, ёвуз ҳайвон,
Меҳри йўқ, инсофи йўқ, имони йўқ,
Нега одам яратдинг, қодир мовлон!

Қароли оч ўлса не, бой ўзи тўқ.
Ҳақ танимас, бағрингга қадалсин ўқ!
Ёш бола, кампир, чолни тентиратмай,
Ҳеч бўлмаса бир қиш боқ, инсофи йўқ!

1889.

ЙИГИТ СЎЗИ

Бердим салом, қалам қош,
Сенга қурбон мол ҳам бош.
Соғиниб сени ўйлаб,
Оқар кўздан қайноқ ёш.

Сендан ортиқ жон туғмас.
Туғса туғар ортилмас.
Бир ўзингдан бошқага,
Ошиқлигим айтилмас.

Асл одам айнимас,
Ишқ ўтидан қайрилмас.
Кўрмасам ҳам, кўрсам ҳам,
Кўнглим сендан айрилмас.

Кўзим ётга қарамас,
Ёт ҳам менга ярамас.
Тор тўшакда тўшингни
Искармидим яланғоч!!.

Ийиғимда сунбул соч,
Қучоқлашсак биз бир паст.
Лаззат олсак бўлмасми?
Кўз юмилган кўнгиля маст!!..

Сизда ноз, бизда эҳлос,
Шу сўзимнинг бари рост.
Сиздай ёрнинг дун'ёда,
Лаззатига жон тўймас.

Этинг этга текганда,
Даминг тийиб суйганда,
Тан жимирлаб, бўй эриб,
Ичим ўтдай куйганда.

Юрак эриб еганда —
Ички сирни туйганда —
— Излаб топар шунқорман,
Гўзалимни қувганда.

Жоним, ҳижронни йўқот,
Қараб тўймайман юз қат.
Иссиқ тийиб борасан,
Бир соатдан — бир соат.

Сиз қирғовул жез қанот,
Гул юзингни бир қарат.
Яқинлай бер ёнашиб
Хуморимни бир тарат.

1889.

ҚИЗ СЎЗИ

Келишдириб махтайсиз,
Ўйласанг на топмайсиз?
Бизда эрк йўқ, ўзинг бил!
Алла нега бошлайсиз!! ..

Биз ҳам одам пайқаймиз,
Биз мардларни ёқлаймиз,
Сиздай асл гез келса,
Қайтиб бошни чайқаймиз.

Ақиликсан, сўзинг бой,
Сиз ялин чўқ, биз бир мой,
Иссиқ сўз кирди ичга,
Мой турарми эримай.

Қабул кўрсанг кўнглим жой,
Ташлаб кетсанг, ёпирим-ой!
Ит хўр одам бўларми?
Бу дун'ёда шўрлингдай.

Тилагимни бермасанг,
Амалим не, ерласанг,
Ўргатмагин бўйингга,
Аниқ яхши кўрмасанг.

Асл ошиқ эрга тенг,
Қора кўнглим ерга тенг.
Сенсиз менга ёт тўшак,
Бўлар худди гўрга тенг.

Сиз бир шунқор шоҳпарвоз,
Ер юзидан олган бож.
Биздай ғариб ҳисобсиз,
Кўйингда юрар муҳтож.

Тод чивикдай, ўралиб,
Гул шоҳидай буралиб,
Салмоғингдан янчилиб,
Қолсин ҳумор бир қониб.

Буни ёздим ўйланиб,
Ўйда бордан тўлганиб,
Ёқса дилга ўқий бер,
Йигитлар қўлга олиб.

Буни ўқиса ким таниб,
Юрагида ўт ёниб.
Сўз уқарлик жон топса,
Айтса бўлар қуй солиб.

* * *

Аввалдан бир совуқ муз — ақл зийрак.
Иситган бутун бўйни иссиқ юрак.
Саботлик, талабгорлик, чидамлилик,
Бу ғайратдан чиқади, билсанг керак.

Ақл, ғайрат, юракни бирдан ушла,
Шунда тўлиқ бўласан элдан бўлак.
Якка-якка ҳечбири ёритмайди,
Йўлда йўқ ярим ишни яхши демак.
Ақл ҳам, ғазаб ҳам йўқ, кулки ҳам йўқ,
Уйнаб, қайнаб бир юрак қилар ҳалок.
Бировининг кунин йўқ, бировисиз,
Илм — шу учовининг жўнин билмак.

Ошиқлик, ишқибозлик — у икки йўл,
Ишқибозлик нафс учун бўлади қўл.
Сендан ортиқ жон йўқ деб ошиқ
бўлдим.

Мен не бўлсам бўлайин; сен омон бўл!
Кўнглимининг роҳати сен бўлгандан сўнг,
Яширинма нурингга жон қувонсин.
Бирга ёққан, бировга ёқмас эди,
Суйкумли тирик жонга кеткан жонсен.

Ошиқлик келса енгар кўнгил олиб,
Юпатар безгак каби сўлқиллатиб.
Бутун тани тунгар, совур — умид узса.
Умидланса ўртанар куйиб ёниб.

КЎКЛАМ

Кўклам келса, қолмайди қишнинг изи,
Кулпурар кўкаламзор ернинг юзи;
Жон киради борлиққа, табиатга.
Она янглиғ жилмаяр куннинг кўзи.

Кулишар, ўлан айтар йигит-яланг,
Ўтовда ўтиролмас қари-қартанг;
Жон-жонивор, одамзод яйраб кетар,
Қушларнинг қўшиғидан ҳаво жаранг.

Қирдаги, сойдаги эл аралашар,
Қуй қўзилаб, оёққа ўралашар,
Қиш бўйи бир-бирин кўрмаганлар,
Қучоқлашар, ўйнашар, ҳол сўрашар.

Туя бўзлар, от кишнар, қўра—шов-шув,
Капалаклар гул излаб учар дув-дув.
Етти рангли гиламдай яшил тусда—
Сулув қиздай буралиб оқади сув.

Кўл ёқалаб учишар ўрдак ҳам ғоз,
Уя излаб югурар бола шоввоз;
Учқур отни эгарлаб кўлга тушсанг,
Чақмоқдай тез ов олар бўз довулбоз¹.

¹ Довулбоз — ов қуши, лочин.

Қанжиғада ўлжаси — овчи қайтар,
Сулув қизлар нозланиб, салом айтар.
Қуш гўштига мос тушар нордон қимиз,
Баданингни болқитар, жимирлатар.

Кўкламдай кийинишар келинчаклар,
Чаккасида гунафша, бойчечаклар,
Қирда тўрғай сайраса, сойда булбул,
Гул блан тўлиб кетар — тул этаклар.

Деҳқонлар қўш қўшади, экар экин,
Ҳафта ўтмай кўкарар экин-тикин,
Савдогарлар мол юклаб, туя қўмлаб,
Олис-олис йўллардан келар секин.

Оламга безак берган қодир мавлон,
Ер — она, қуёш — ота, нури жаҳон,
Онадай эмиздирар кўксидан ер,
Отадай меҳр тўкар ёруғ осмон.

Булут ўтса ариллаб оқади сой,
Кечаси — чаман юлдуз ва тўлин ой,
Не қилсин қоронғуда ярқирамай,
Қуёш чиқар чоғида ҳолига вой.

Қуёш — ошиқ, ерни кўп севар эмиш,
Ер ишқида ўртаниб, куяр эмиш.
Ошиқ йигит уфуқдан кўринганда,
Юлдуз ва ой севгини қўяр эмиш.

Ошиқ-қуёш тун бўйи кутар эмиш,
Ҳисол пайтин пойлаб кўз тутар эмиш.
Саҳардан оғуш очиб севганини
Муҳаббат оловида ўртар эмиш...

Қиш бүйи ер — қуёшни излар муштоқ,
Кута бериб сочлари бұлармиш оқ;
Күклам ва ёз васлига қониб тоза,
Гул очиб, тўлишармиш, етмай қучоқ.

Қуёшга тўғри баққан — кўр бўлади,
Қуёш кулса оламга нур тўлади.
Не билай, ўзим кўрдим, қуёш ҳар кеч —
Олтин чодирига кириб, дам олади.

1890.

Сулувлар сараси,
Кўзимнинг қораси!
Қийнайди жонимни —
Муҳаббат яраси...

Қозоқнинг доноси,
Улуғи, оғаси,
Дер: „унга тенг келмас —
Ҳеч одам боласи...“

Йиғлайман, бўзлайман,
Дардимни сўзлайман,
Сен учун сўзларнинг
Гавҳарин излайман

Дардимни қўзғайман,
Ҳажрида тўзмайман.
Ўзи ҳам билмасми,
Гапни кўп чўзмайман.

Ўзи хўп билади,
Ҳарзамон келади;
Сир бермай, сўз демай,
Бағримни тилади.

Оқади кўз ёшим;
Йўқ ёлғиз мунгдошим,
Куяман, ёнаман,
Айланар шўр бошим.

Шунчалар ситамми?
Шунчалар аламми?
Юракда ўти йўқ —
Одам ҳам одамми?

Кўркингнинг доғи йўқ.
Доғ тушар чоғи йўқ;
Арзимни айтайин,
Хоҳ тушун, хоҳи йўқ.

Оқ манглай, қалин соч,
Соч деган бир қулоч,
Қирмизи яноқлим,
Қароғим, юзинг оч!

Сув бўлиб оқишинг,
Ҳам қиё боқишинг —
Оромим олибдир,
Токай жон ёқишинг?

Расо бўй, хипча бел,
Қайрилар эсса ел;
Токай мен оҳ урай,
Қароғим, бери кел!

Сен кулсанг—ёз бўлур,
Ҳасратим оз бўлур.
Кулиб қўй, очилиб,
Токай бу ноз бўлур?

Дардингда юраман,
Азоблар кўраман,
Мол тугул, йўлингда —
Бошни ҳам бераман.

Гул ҳидинг анқийди,
Кўркинг нур чалқийди;
Узоқдан кўрганда —
Суягим балқийди.

Махташга сўзим йўқ,
Сўзлашга юзим йўқ;
Қуёшдай гўзалим,
Қарашга кўзим йўқ.

Сенсан — жон лаззати,
Кўрк — тангри давлати;
Сулувни севмаклик —
Пайғамбар суннати.

Қулоқ сол додимга,
Оҳу-фар'ёдимга;
Кунглимни очдим мен —
Сен паризодимга.

У ёғни ўзинг бил;
Майлига, бағрим тил,
Узун гап қисқаси —
Кетганман сенга зил.

Йиғлатмай беқарор,
Зўраки, бўлсанг ёр;
Кулишинг, келишинг
Қилади кўп хумор.

Тайсалган — йигитмас.
Жавоб айт бу нафас...
Худоё, юрагим
Ёнишин қилгин бас!..

1918.

* * *

Талай сўз бундан бурун кўп айтганман,
Тегин ўйлаб, кўп қайғу еб айтганман.
Ақликлар орланиб, уялганчун,
Ўйланиб, тузаларми деб айтганман.

Қозоқнинг бошқа юртдан сўзи узун,
Бирининг бири тездан уқмас сўзин.
Кўзнинг ёши, юракнинг қони блан,
Эритишга бўлмайди ички музин.

Дўстим ай ҳаволанмай сўзга тушун,
Ўйланчи сиртин қўйиб, сўзнинг ичин.
Иржангламай тингласанг ниманг кетар
Чиқарган сўз эмас-ку жинни учун.

Адашиб аланглама йўл тополмай,
Берироқ тўғри йўлга чиқ қамалмай.
Ё илм йўқ, ёинки меҳнат ҳам йўқ,
Энг бўлмаса кетдинг-ку мол боқолмай.

1894.

• • •
Севги тили — сүзсиз тил,
Кўз блан кўр, дилдан бил.
Бир қараш ё бир имо —
Етар... Боғланар кўнгил!

Билардим бу тилни мен,
Овлардим кўп дилни мен:
Унутдим: бу тил сири,
Ва сочи сунбулни мен...

1894.

* * *

Ёшлик ўтди, билдингми?
Йигитликка келдингми?
Йигитлик ўтди, кўрдингми?
Кексаликка кўндингми?

Ким билади, шум така,
Не гуноҳлар қилгансан.
Не қилмишлар билгансан,
Қай кўчага киргансан,
Не йўллардан юргансан.

Ким билади, шум така,
Тугал бадбахт бўларсан,
Оғилда ўлган туядай,
Сен ҳам ҳаром ўларсан.

1895.

КУЗ

Сур булут, ранги совуқ, тўлар осмон,
Далани қучоғига босар туман.
Тўйганданми, билмайман, тўнгганданми,
Уюр-уюр йилқилар чопар ҳар ён.

Майсазор йўқ, тараса елларда соч,
Тиланчидай қуп-қуруқ ҳарбир ёғоч,
Гўдаклар шовқун солмас, югиришмас,
Чўл ёниб кетган каби қип ялонғоч.

Бирсвлар—пўстин тикар, териси мўл,
Бировлар—жулдур чакмон, кезади чўл;
Бой учун кийгиз босар гала чўри,
Бировлар куни учун олади йўл.

Турналар тўп-тўп учар тушлик ёққа,
Сарбони бор карвонни бошламоққа.
Қай овулга бормагин, ғусса тўлиқ,
Ел ўшқириб чопади тоғдан-тоққа.

Кўнгилсиз қора совуқ, қирда юрсанг;
Биров келиб қарамас ёлғиз ўлсанг.
Гўдаклар оч, инграшар кампир ҳам чол,
Итлар ҳам оч увлашар қайда кўрсанг.

Ёз ўтди айран ичиб яйловларда;
Олов йўқ, бу чоқ қора ўтовларда.
Шўринг қурсин, қозоғим, шўринг қурсин,
Молинг мўл, оч кезасан қишловларда.

1899.

Мен ўланни ёзмайман эрмак учун,
Ўтган-кетган гапларни термак учун.
Мен ўланни ёзаман тушунганга,
Авлодимга бир сабоқ бермак учун.
Сўзимни тентак уқмас, зийрак уқар,
Кўнглининг кўзи очиқ, сергак уқар.

Қийшиқ-қинггир йўллардан келма менга;
Тўғри кел, кўп сир очиб ташлай сенга.
Эҳтимол, биринчи гал уқмассан ҳам,
Ўлан алифбесидан бошлай сенга.
Айтиб қўяй, ёқмаса, шу зомоноқ айт;
Янги ўлан сўрамай, овлинга қайт.

Мен ўланда афсона кўйламадим,
Олтиндан қуйма қизни ўйламадим.
Кексаларга ҳеч ўлим тиламадим,
Ёшларга ёмон бўл, деб сўйламадим.
Жирканмайин, сўз аслин мендан сўра,
Сўзимнинг таги теран, пайқаб қара.

Ота блан олишган — одам эмас...
Саргардон ҳам саёқлар ҳеч кам эмас.

Ватансиз, нодон, молсиз етиб — ортар,
Хотинбоз, қуруқ савлат, сир ҳам эмас:
Қозоқда бангилар ҳам чиқиб қолди,
Беҳунар ҳангилар ҳам чиқиб қолди.

Ўлан кўп, тузсиз ўлан тегди жонга,
Ёлғон гап тўлиб кетди бу жаҳонга.
Оқинлар, ялинаман, ақлга кир,
Асл сўз, сайлаб сўйла ёш инсонга.
Ўлан бор — ўланларнинг ўланидир.
Ўлан бор — бема'нидир, бема'нидир.

1889.

Сол демайман, сўзимга эҳлосингни,
Қайғули ўлан этдим ўз бошимни.
Юрагимда сирим бор ўз ҳолича
Кўринганча, яширмай кўз ёшимни.

Қўл, ёзишни эрмак қил ётма бекор,
Бу кўнгилсиз дун'ёдан кўп йил ўтар.
Ўзи қисқа ҳам асов, тентак умр,
Ортадагига бир белги қўйса нетар.

Ким билар тўғри келса ортадагилар,
Ўйга солиб уқирда, сўзин синар.
Кўзин солиб ўйланиб гоҳ бир сўзин,
Ростку деб ма'носини унга унар.

Ким билар хафаликла ёзган сўзим,
Юбормай кўп тўхтатар унинг кўзин.

1896.

Не умид: беирода,
Ғафлат босган инсондан?
Ақлдан маҳрум одам—
Фарқи нима ҳайвондан?

Иродасиз ақл ҳам—
Теран буйлаб кетолмас,
Ғафлатда қолган одам—
Муродига етолмас.

Тан тилагин бермасанг,
Жон чидамас, жон ачир.
Жон тилагин бермасанг,
Қон чидамас, қон ачир.

Молку ақлдан маҳрум,
Тану-жони бор, аммо,
Молдан фарқинг бўлмагач,
Тирикликдан не ма'но?

Номим одам бўлган сўнг,
Қандай нодон бўлайин?
Халқим нодон бўлган сўнг,
Қаёв бориб ўнгайин?

1898.

* * *

Кун кетидан кун туғар,
Асло вақтин ўтказмас.
Ўй кетидан ўй туғар,
Елга мингсанг еткузмас!

1898.

Бутун тунга тарқалар —
Яхши оҳанг, ширин куй.
Дилга хил-хил ўй солар,
Оҳанг суйсанг, мендай суй!

Олам эсдан чиқади,
Унутамаман ўзимни.
Кўнглим ма'ни уқади,
Диялмайман сўзимни.

Чўлда ташна сув топса,
Ичар узала тушиб.
Билмайди, то қонгунча,
Ўтсалар ҳам туртишиб.

Яхши оҳанг — куйдирар,
Эсга тушар ўтганлар.
Гўё тушингга кирар —
Кўйлаб, йиғлаб кетганлар...

Эски олам, қадим ҳол —
Такрор аён бўлади.
Ҳарён учади хаёл,
Менинг кўнглим тўлади.

Ўтмиш оғусин ичиб,
Бўламан боз маст— гаранг.
Ёлгонлар чин кўринар...
Оханг кучига қаранг!

Боз мени алдайбошлар —
Ҳар муттаҳам ва ҳар қув.
Оламда мен ичмаган —
Айтинг қолдими оғу?

1897

* * *

Дағал овоз, ёки эшак ҳанграши —
Ранжу, ғашдан ортиқ бизга не берар?
Одамзодга ҳунар бўлса — алдаши,
Ундан одамзодга яхши не келар?

Не топасан қора кулни титкилаб?
Не топасан нодонларни турткилаб?
Нодон экан, сўзсиз, нодон атайман?
Беҳунарни нечук инсон атайман?

1898.

* * *

Мен кўрдим, узун қайин қулаганин,
Қора ерга бош қўйиб сулаганин.
Япроғи сарғайиб ва ўлимсираб.
Бойқушнинг ким тинглайди йиглаганин

Мен кўрдим, ўйнаб юрган қизил кийик
Гавдасига милтиқнинг ўқи тийиб,
Толиқиб, қонсираган қовоқ туйиб,
Кимга ботар у бойқуш тортган куйик.

Мен кўрдим синиқ қанот капалакни,
У ҳам билар умрни изламакни;
Кун чиққанда исинар қалт-қулт этиб,
Ундан ибрат олар жон бир бўлакни.

Мен кўрдим ошиқ ёрдан ва'дасизлик.
Умрининг қизигидан умид уздик.
Иссиқ юрак совуди, яра тушди,
Чиқмаган чибиш жонла кун ўтказдик

Дун'ёнинг билдик охир оқибатин,
Еб юрган кўп, бирининг бири этин,
Уйли одамга қизиқ йўқ бу дун'ёда.
Кўпининг сирти бутун, ичи тутун.

* * *

Оч киши тинчланарми тўймагунча,
Туз киши то ёрилиб ўлмагунча?
„Бир тўйсанг — чала бойлик“ деган қозоқ.
Эт топса — қўймас ҳолдан тоймагунча...

Меҳнатсиз, ҳаракатсиз, шўрлик қозоқ!
Овқат излаб тентирар, гадо — қашшоқ.
Тушларига киради қимиз ҳам гўшт,
Йўқчилик гардобига тушган шундоқ!

Бўлсаёди қимиз текин, ҳам гўшт арзон,
Ундан ҳам ширин овқат қилаётармон...
Тер тўкиб, кун кўрмоқлик — одат эмас,
Тиланчилик эй танграм, қандай ёмон!

Ҳоли йўқ ўз уйига ўт ёқишга.
Тентирар қарамайин қора қишга;
Бир суягу, бир оёқ қимиз берган —
Даррав боғлаб солади мол боқишга.

Не илож, ётга ёллан, мол толиб кел...
Молинг бўлса, сийламай туролмас эл...
Ёшлик ўтган беҳуда ва бемеҳнат,
Ёшлигинг ўтган изсиз мисоли ел!

Ҳунари бор — ҳечкимга қарам бўлмас!
Эринчак ҳечқачон ҳам, одам бўлмас!
Эшак думин ювсанг ҳам, халол меҳнат,
Халол меҳнат — ҳечқайда гуноҳ эмас!

Ўғри бўлиб, яхши тўн киялмассан,
Бир ўргансанг нафсингни тиялмассан;
Давлат кетар, ор блан номус кетар,
Аммо, чивин жонингни қиялмассан.

Ба'зига қувлик блан давлат битар,
Ба'зилар то ўлгунча тилаб ўтар
Меҳнат қилман топганинг — давлат эмас,
Қор сувидай бир зумда оқиб кетар.

Қасам урган қувлардан нари юргин!
Тиниб оқмас сувлардан нари юргин!
Бу юртда тиланчи кўп, эринчак мўл,
Меҳнат севмас... Улардан нари юргин!

1895.

Елсиз тунда ёруқ ой
Нури сувда дириллар.
Овул олди теран сой,
Дар'ё каби гуриллар.

Қалин даръхт барглари
Шивирлашар, ғоз қотар.
Майсазордир таглари,
Кўмкўк, товланиб ётар.

Янграр эди тоғу-тош,
Қуйлаб келган чоғида.
Йўлимга чиқар эдинг,
Кўришардик овлоғда.

Қалби гур-гур урарди,
Совуқ тер босарди гоҳ.
Ҳориб шунда турарди
Чўчиб тушарди ногоҳ.

Сўз айталмас, тили лол.
Нотинч эди юраги.
Суяниб турар беҳол,
Томоққа ботиб ияги,

1898.

Ярқироқ оқ кумушдай кенг манглайли.
Жон олғич қора кўзи нур яшнайд.
Ингичка қора қоши чизиб қўйган
Биргина ўхшатаман туққан ойни.

Манглайдан тўғри тушган қирра бурун,
Нурли юз, қирмизи бет, тил бойлайди.
Лаб очса, кўринади инжу тиши,
Худди қўлда тизгандай... ич қайнайди.

Сўзлари кўп адабли ва ма'ноли,
Куйласа боғда булбул сайрагандай.
Товланган оқ шоҳидай томоғи бор,
Бир кўрсанг кўнглинг тамом яйрагандай.

Яғрини тахтакашдай, ийиғи тик,
Қўш олма гавдасида қийшаймайди.
Чиройли, — узун эмас, қисқа эмас —
Нозик бел, тол хивичдай буронглайди.

Ёш боланинг билагидай билаги бор.
Ажинсиз оқ бармоқлар ишга чевар,
Сунбул қора сочи бор ипак толли
Бир кўргач ҳарқандай кўз уни севар.

Қандай қизда лаззат бор экан тотмаган?
Гүзали бу замоннинг тек ётмаган,
Ун саккиз-ўн тўққизга келгандан сўнг,
Олмаси ўпка бўлар қўл ботмаган.

Буларнинг гоҳ бирининг минезлари —
Ҳеч нарса кўрмагандай буртонглайди,
Гоҳ бири содда, очиқ бўламан деб
Ўринсиз одамлар-ла жиртанглайди.

Аввалдан гўзал ҳёли бизга ма'лум.
Юрт ёқлаган йигитни қиз махтайди.
Гоҳ йигит орсизларча уялмасдан,
Қўли етмас нарсага тиртонглайди.

Ўринли ишга юриб ўй топмаган,
Эпин топиб меҳнатла мол боқмаган,
Ҳосиятли бўлмайди ундай йигит.
Анчайин бекор юриб лақиллаган.

Бир гўзал қиз бўлибди хон қўлида,
Хон ҳам жонин қияркан қиз йўлида;
Олтин-кумиш кийгани шоҳи ипак,
Кутучи қиз-келинлар бор сўнгида.

Деган сўз бор „уй-уйга, така тувга“
Хон фарқ бўлиб юрипти своз дувга,
Қўйнимчи, чол сийпаган, қурт есин деб,
Жар тошдан қиз қулабди теран сувга.

Шон—салганат юлатмас ёш юракни,
Ким ҳам бўлсин, ўз тенгин тиламасми?
Вақти ўтган давронни қувалаган,
На қилсин бир қариган қув суякни?!

Қари — ёш даврони ўзга, тотув эмас,
Элга кўнар, ёш юрак сотув эмас.
Кимда-ким катта бўлса икки мучал,
Мол бериб олган блан хотин эмас.

Кўп бойлар ёш хотинни тутар экан.
Ёш қайғусин билдирмай ютар экан.
Орасида буларнинг муҳаббат йўқ,
Тушаб қўйиб қочирар буқамикан?

Бой қариса молига берар чилвир,
Мол умрни янгиртмас, худо ургир.
Бировнинг қизин молга сотиб олиб,
Илгаргини излаган қандай қургир.

„Хотиним қандай?“ демас оқсоқол бой,
Ёш блан дўст бўлибди ёпирим— ай!
Қув хотининг майишса шод бўласан,
Шайтонга шогирд қилиб қўйишгандай.

Қари бой! Қаттиқ соқ бўл, тилга кўнсанг,
Муйиз чиқар хотиннинг тилига кирсанг.
Ҳеч ўқмассан ўзингга--ўзинг маз бўб,
Дастурхон ҳам хотинни, махтаи кўрсанг.

Гуноҳсиз хотин блан бўлар ароз,
Ёшнинг кўнгли эримас, у ўзи ноз,
Биттаси қизил гулу, бири қуврай,
Бир ерга қўшилурми қиш блан ёз!

Доим бўлмас қуйруқни буланглатган,
Сочидан силаб-сийлаб суюб ётган.
Икки кўнгил ораси йилчилик ер,
Уни қандай қўшади у онт урган.

1896

Ярқ этмас, қоро кўнглим не қилса ҳам,
Осмонда ой блан кун чақилса ҳам.
Дун'ёда сра сендай менга ёв йўқ,
Сенга ёр мендан ортиқ топилса ҳам.

Шўрли ошиқ сарғайса ҳам, соғинса ҳам,
Ёр айниб, яхши суздан янглишса ҳам,
Чидайдди ёр ишига рози бўлиб,
Масхара ва хўрликда топилса ҳам.

Тулпордан — чувир ўзмас чопилса ҳам,
Унга ҳам укки тумор тақилса ҳам.
Қоқитмай мени сиртдан юраолмайди,
Каерда ким еликиб, қоқинса ҳам.

Кучук, ит бари оларми ёпилса ҳам,
Етарли бўлиб суяк топилса ҳам.
Орсиз одам дўқ уриб ҳарсиллайди,
Ҳар ердаёқ устунга тақилса ҳам.

1889.

Молга дўстнинг дўсти йўқ молдан бошқа.
Оларида чора йўқ алдамасга.
Қаерда пулни кўрса топинади,
Одамлар ла'натўқир ундай пастга.

Мол ёяди шуҳратин билдирмоққа
Кўз-кўз қилар мол блан куйдирмоққа.
Ўзи чўчқа, ўзгани ит деб ўйлар,
Сув шўрва суяк блан суйдирмакка.

Ақлли, хуш фе'лли ва орли деб
Махтамайди ҳеч кимни бу кунда кўп.
Шу кунда мол қаерда гўнг ичида,
Олтин берсанг, беради гўнгидан еб.

Шуни уқиб ўйлай бер бўлсанг зийрак.
Кучингни сот, ор сотиб нега керак?
Уч нарса одамзоднинг хосияти,
Зўр ғайрат, ёрқин ақл, илиқ юрак.

1896.

Юрагим нима сезасан,
Сендан бошқа жон йўқми?
Дун'ёни кўнглим кезасан,
Таянч йўқми, қўй тўхта!

Сезганингни сездириб,
Етолмадинг ўртоққа.
Тирик жондан бездириб,
Оборасан қай ёққа.

Ўртоқлик, тинчлик, дўстлик ку,
Унинг қадрик ким билар?
Ҳар кимга тилак қўшдик-ку—
Бари алдамчи савдогар.

Дўстни қайдан топарсан,
Кенгашишга одам йўқ.
Нари бери чопарсан,
Ёлғизликдан ёмон йўқ.

Ақл айтсачг бировга
Ичинг эриб, илиниб.
Уялмас ҳақ тилашга,
Расволиги билиниб,

Ҳақин бериб тинглатган,
Сўз кўнгилга кўнарми?
Қулоғин сотган пир урган,
Ўнгдирарми, ўнгарми?

Куясан юрак, куясан
Куйганингдан не фойда.
Дун'ёда нени суясан,
Умр қайда, дўст қайда?

ЖУМБОҚ

Тавгрим миқти яратмиш саккиз ботир,
Бурунгидан сўқишиб ҳали ётир.
Кезак—кезак йиқишар, ётиб—турар,
Ким йиқиши белгисиз келиб охир.

ЕЧИЛИШ

Муни топай ўйланиб, оқин — денгиз,
Топалмасам, ақлингиз нечун дерсиз:
Бу: қиш, ёз. кун блан тун, тоқ блан жуфт,
Яхшилик ҳам ёмонлик.. бўлди саккиз!

1890.

ИСКАНДАР

(Хангома)

Искандарни ҳамма ҳам билармикан? Ҷ
Айтиб берсам, ишонмай кулармикан?
Филипп пошшо фарзанди, донғи кетган,
Ҳеч баҳодир унга тенг келармикан?

Ёши ҳам йигирма бир, расо бўлди;
Филипп ўлди, ўрнига пошшо бўлди.
Ўз давлати, ўз юрти кам кўришиб,
Қўшни эллар бошига бало бўлди.

Искандар қўшин йиғиб, йўлга тушди,
Қанча мулк, қанча давлат қўлга тушди;
Дар'ё-дар'ё оқди қон, ёнди боғлар,
Искандарнинг босқини мўлга тушди.

Тиз чўкди талай хонлар қаршисида,
Тиз чўкди не султонлар қаршисида.
Асир тушиб, қул бўлди саноқсиз эл,
Тиз чўкди не инсонлар қаршисида...

Шаҳаншоҳ, деб шуҳрати гап — сўз бўлди...
Давлати ошган сайин — очкўз бўлди,
Қўйни тўлди, кўзи ҳеч тўйгани йўқ,
Ер юзин олмадим, деб дилсўз бўлди.

У, яна қўшин йиғиб йўлга тушди,
Яна давлат, иқлимлар қўлга тушди;
Ҳеч қайда тополмади қўниқ, ором,
Дар'ё кечди, йўли бир чўлга тушди...

Олис чўлга дуч келди у ногоҳон,
Қақраган ҳам яланғоч қум ҳартомон,
Қанча тежаб ичса ҳам етмади сув,
Чўл таптида қоврилар мол ва инсон.

Бир қатра сув дардида қўшин сарсон,
Бедармон, чала жинни ва чала жон.
Қанчалар қолиб кетди бу саҳрода,
Не иложки, ер — қаттиқ, йироқ-осмон...

Жаҳонгирнинг оти ҳам қулаб ўлди,
Дўст ёлин қучиб ғамга ошно бўлди.
Ўрнидан туриб боқса, олисларда —
Бир шў'ла барқ урмоқда... Ҳайрат тўлди.

Шаҳаншоҳ шў'ла томон тўғри юрди,
Саҳронинг қоқ белида нима кўрди?
Оқиб келиб қумларга сингмоқда сув,
Искандар от устидан сувга урди.

Тоза қониб дер эди: „Не ҳикмат бу?
Чул аро қандай ширин ва салқин сув...
Сув бошида бадавлат эл бор ўхшар,
Ҳамманг ичиб, дармон йиғ ва юзинг юв!“

Дармон йиғиб, сув бўйлаб кетшим бор,
Сув бошида — қал'ага етишим бор.
Бош эгмаса — қиличим бошидадир,
Шаҳрин ҳам тош—талқон этишим бор“.

Жар солиб, сув ёқалаб юриб кетди,
Йўлда қўнмай, кўп кун от суриб кетди.
Қўшини совут кийган, ўнкай ботир,
Йўл-йўлакай базмини қуриб кетди.

Ҳайрон бўлинг Искандар бардошига,
Юра-юра етипти тоғ бошига,
Ғойиб бўлди шу ерда сув оқиши,
Разм солиб қаради ҳар тошига.

Қарасаки, ажойиб қал'а турар,
Искандар от бошини дарҳол бурар,
Тутқасин тортар олтин дарвозанинг,
Очолмай, қаҳри қистаб, ҳар ён юрар.

Ҳечқачон бундай хўрлик кўрмаганди,
Ҳеч дарвоза олдида турмаганди;
Ғолиб бўлиб ўрганган асов кўнгил —
Хўрланарман, деб, хаёл сурмаганди.

Қаҳри қистаб, қоқишга тушди ногоҳ:
— „Дарвозангни оч!“ деди Искандар шоҳ,
— „Ижозат йўқ, бу — тангри эшигидир!“
Қоровулнинг жавоби солди садо...

— „Билмайсанми, Искандар деган менман.
Ер юзини урушда енгган менман.
У — худо, мен — подшо, нима бўпти,
Энг сўнги қал'а учун келган менман!“

— „Махтанишга ҳожат йўқ, зўравонсан,
Ҳам зўравон, ҳам очкўз, тўймас жонсан.
Миқти бўлсанг — нафсингга кучинг етсин,
Бу дарвоза очилмас, бил, аён сан!“

— „Кўп кездим, тўғри келди рангбаранг ер,
Қал'аларга чанг солдим мисоли шер;
Қал'ангни-ку очмайсан, ҳеч бўлмаса,
Халқимга кўрсатайин, бир сийлов бер!“

Шу замон келиб тушди тугун — рўмол;
Овоз келди: „Жаҳонгир! Сийловни ол! —
Сен сўраган сийловнинг худди ўзи,
Жўнаб қол, йўлда очиб назаринг сол!“

Кўйгли тўлиб, тугунни қўлга олди;
Тўхтамай, қўшин томон чолиб қолди.
Очсаки, рўмол тўла — қоқ суяклар...
„Бу қандай масхара?“ деб ақли толди.

Жаҳаннамдай тугоқиб кетди бирдан,
Ҳеч ма ни ололмади ушбу сирдан.
На'ра чекди: „Менга шу равомиди, —
Суяк деган топилар ҳамма ердан!“

Ҳам тугунни ирғитди бетоқат қўл...
Арасту яқин келди — ақли зап мўл:
— „Шоҳо, — деди, — бу тортиқ бежиз эмас,
Хосиятлик суяк бу — хабардор бўл!“

Арасту сўзлар экан, тингламас ким?
Искандар ҳам ноилож ўтирди жим.
— „Кўрайлик, свякми ё олтин оғир,
Тарозуни келтиринг!“ — деди ҳаким.

Тарозуни шу замон келтирдилар;
Бир ёнига кумуш, зар тўлдирдилар;
Бир ёнда суяк оғир босиб турди;
Ҳаммаси ҳайрон қолиб ўлтирдилар.

Йиғилди қўшинда бор олтин буткул,
Босарди суяк ётган палла нуқул.
— „Ҳазинам етмадику! Суяк оғир...
Чорасини топ!“ деди энг кейин ул.

Ҳаким олди ердан бир сиқим тупроқ,
Ва суякнинг устига сочди шу чоқ.
Бир дамда олтин оғир босиб тушди;
Искандар яна ҳайрон, хаёл тарқоқ.

Шаҳаншоҳнинг бағрини тирнар оғу,
Чидалмайин ҳакимни чақирди у:
„Му'жизани тушунмай, қотди бошим,
Ма'носини айтиб бер, эй Арасту!“

— „Кўз суяги — бу суяк! деб бошлар сўз,
Тирикликда ҳечқачон тўймайди кўз,
Бир сиқим тупроққа ҳам тўяр — ўлса,
Ғазабланма, шаҳаншоҳ, бўлма дилсўз!“

Ўйлаб-ўйлаб подшоҳ бошин букди,
Кўзлари косасига ботиб — чўкди.
Ўй солди ўз юртига қўшин тортиб,
Ўлгунича ўзини - ўзи сўкди.

Сўз тамом, адоқ бўлди ҳангома ҳам,
Беҳуда гап ўйлама буни ҳеч дам.
Ору - номус сотма умр бозғида —
Очкўз бўлма, одам - мас очкўз одам!

Махтанишнинг ҳайри йўқ, яхши билгин,
Донолардан ўрганиб, амал қилгин.
Ўз баҳонгни — ўзингдан ким сўрайди,
Яхши бўлсанг — ёруғлик сочиб келгин!

1901.

МАС'УД

(Дастон)

Ё олло ҳурматингга дўстинг Маҳмуд
Тилга куч бер, билинсин тўғри мақсуд.
Хорун-Рашид ҳалифа замонида
Боғдодда йигит борди оти Мас'уд.

Шаҳардан бир кун Мас'уд чиқди тишка.
Бордими тўғри келиб бирор ишга.
Бир ўғри ушлаб, тўнаб ётган ерда
Гез бўлди бир бечора чол бойқишга.

Чол бойқиш бақиради фар'ёд солиб,
Айриб олар одам йўқ уни бориб.
„Кимам бўлса бир эрлик қилайин“ деб
Мас'уд учди ўғрига ғазабланиб.

Мас'удни ўғри чопди қилич блан,
Яхшиёқ жон сақлади бир иш блан,
Эсон-омон у чол ҳам қутилибди,
Мас'уддан ёв қочганда уруш блан.

Мас'удга келди у чол кўзин тиклаб,
Кўрса бошдан қон оқади мард энтикиб,
Чол ўйлапти қарзимни мен ўтайин,
Йигит экан баҳодир, ёв юрак деб.

Эй йигит не қилсанг ҳам эр экансан,
Кўргайсан эрлигингнинг баракасин.
Ажалдан, сабаб бўлиб, сен қутқардинг
Шу учун олло сенга умр берсин.

Бой эмасман, ботир ё хон эмасман,
Отоқли, ортиқ бўлган жон эмасман.
Сабаб бўлиб ажалдан қутқардинг сен,
Яхшилиқни мен билмас, чол эмасман.

Мен бир жонман дун'ёда, жаҳон кезган,
Азон блан кетаман шаҳрингиздан.
Эртароқ фалон ерга келиб туриб,
Олиб қол бир мукофот ўғлим биздан.

Пул учун қизиқмассан сен ҳам бир эр,
Сени менга учратди парвардигор.
Бир худонинг ҳаққи учун мен тилайман,
Қабул қил шартим учун қўлингни бер.

Ўғрига юбормадим мен номусни,
Ким пуллар бундай-бундай қилган ишни.
Олло ҳақи деган ҳеч амал ҳам йўқ,
„Борайин“ деб ва'да этиб қўл олишди.

У ерга йигит туриб эрта борди,
Олдидан чол тез пайдо бўлақолди.
Қўлидан ушлаб олиб эргаштириб,
Бир четда турган уйга олиб борди.

У уйда бир гул турар сўлқиллаган,
Бошида уч мева бор билқиллаган.
Бири оқ, бири қизил, бири сариқ.
Танлаб шундан бирини олгин, деган.

Оқин олсанг ақлинг жондан ошар,
Сариғин олсанг давлтинг сувдай тошар.
Агар қизил мевани олиб есанг
Хотин-қизда жон бўлмас сендан қочар.

У йигит чол сўзига қулоқ солди,
Кўзини пастга тикиб оз ўйланди.
Оқи блан сариғин олмайман деб,
„Қизил мева ейман“—деб қўлга олди.

Мен бераман, тонмайман айта туриб,
Пушаймон бўлма, кейин юриб-юриб.
Оқ блан сариғини олмаганинг,
Ма'носини менга айт яқин кўриб.

Мен бўлсам агар оқин емоқ дедим,
Ақлли бўлдим элдан бўлак дедим.
Мен ақлни эмас, у балки мени,
Йўлга солса, ўргатса керак дедим.

Ақллик жон топилмас менга сирдош,
Айниқса сўзга нодон бўйин бермас.
Адолатсиз, ақлсиз, орсизларни
Кўра туриб кўнгилда тинчлик турмас.

Одам дардли бўлмасми ғусса тортиб,
Ширин уйқу келмайди тунда ётиб,
Юрагимнинг дардига эм тополмай,
Ширин ош ичолмайман дамин тотиб.

Сариғин еб, мен бўлсам бойнинг ўзи,
Оғзида халойиқнинг бўлдим сўзи.
Палончадан бир нарса олсакчи деб,
Тикилар жон битканнинг менга кўзи.

Юрт қарғар юртдан ортпқ бойлик учун,
Пуллайди биров түрсин, биров ичин.
Не қилса ҳам нодонлар олмоқ истар,
Моли қургир куйдириб юртнинг ичин.

Меҳнатсиз мол сўрамоқ хайрчилик,
Ақлли эрга ордир ундай қилиқ.
Уни ўйлар бу кунда одам борми?
Фойда ўйламай қилади ким тотулик.

Берсанг қолар нимаси унда орнинг,
Бермасанг ўзинг ҳам ит бирга бўлдинг.
На ўзинг ит, бўлмаса бор элинг ит,
Да'восиз бир балога миниб қолдинг.

Қизилни есам мени аёл суяр.
Одамликка юрмаса не жон куяр.
Аёллар ҳам кўп жонку, дўстим бўлса,
Деб эдим бир фойдаси менга тияр.

Эркакнинг гар эркакда бўлса қасди.
Хотин, она, қизи йўқ кимнинг боши,
Қон қаҳар қора киши қасдлик қилса;
Шунда аёл бўлмасми ҳимоячи.

Аслда одам боши соғ бўларми?
Уйда текширилмас дов бўларми?
Эри аччиқ айтса, хотин юмшоқ айтиб,
Ўтирса бурунгидай ёв бўларми?

Шуни ўйлаб қизил мева мен танладим,
Берсангиз емоқ бўлиб бел бойладим,
Тусатдан мен бу сўзни айтганим йўқ,
Бошидаёқ ўйлаб тегин авайладим.

Бу сўзга солиб турди чол қулогин,
Бўлмаса топиб айтдинг ё чирогим,
Ақл, давлат, аввалдан сенда экан,
Умрингдай узун бўлсин, бахтинг, жоним.

Бу чол бўлак чол эмас ҳизир эди,
Эпин топиб йигитга тўғри келди.
Сўзига ва ақлига, қилиғига,
Рози бўлиб ҳақиға дуо қилди.

Ҳизирдан Мас'уд дуо хўп олипти,
Сўнгидан ша'ми—жоҳон аталипти,
Ма'носи бу дун'ёнинг куни деган
Етишиб бизга ибрат сўз қолипти.

1887.

МУНДАРИЖА.

	<i>Бет</i>
Гўдак учун — <i>Миртемир</i> таржимаси	8
Ёшликда — <i>Миртемир</i> таржимаси	9
Илм — <i>Уйғун</i> таржимаси	10
Қоғозим — <i>Миртемир</i> таржимаси	13
Буркутчи — <i>Уйғун</i> таржимаси	15
Қаридик — <i>Уйғун</i> таржимаси	18
Ўлан — <i>Миртемир</i> таржимаси	20
Бозор — <i>Уйғун</i> таржимаси	23
Ёз кетди — <i>Миртемир</i> таржимаси	24
Йигит сўзи — <i>Уйғун</i> таржимаси	26
Қиз сўзи — <i>Уйғун</i> таржимаси	28
Аввалдан — <i>Уйғун</i> таржимаси	30
Кўклам — <i>Миртемир</i> таржимаси	31
Сулувлар — <i>Миртемир</i> таржимаси	34
Талай сўз — <i>Уйғун</i> таржимаси	37
Севги — <i>Миртемир</i> таржимаси	38
Ёшлик ўтди — <i>Миртемир</i> таржимаси	39
Куз — <i>Миртемир</i> таржимаси	40
Мен ўланни — <i>Миртемир</i> таржимаси	41
Сол демайман — <i>Уйғун</i> таржимаси	43
Не умид — <i>Миртемир</i> таржимаси	44
Кун кетидан — <i>Миртемир</i> таржимаси	45
Бутун танга — <i>Миртемир</i> таржимаси	46
Дағал овоз — <i>Миртемир</i> таржимаси	48

Мев кўрдим — Уйғун таржимаси	40
Оч киши — Миртемир таржимаси	50
Елсиз тунда — Уйғун таржимаси	52
Ярқироқ — Уйғун таржимаси	53
Бир гўзал — Уйғун таржимаси	55
Ярқ этмас — Уйғун таржимаси	57
Молга дўст — Уйғун таржимаси	58
Юрагим — Уйғун таржимаси	59
Жумбоқ — Миртемир таржимаси	60
Искандар — Миртемир таржимаси	61
Масъуд — Уйғун таржимаси	66

На Узбекском языке

АБАЙ

ИЗБРАННЫЕ СТИХИ

Госиздат УзССР — Ташкент—1945

Редактор Рамз.

Техредактор Я. Пинхасов

Теринга берилди 16/VII 1945 й. Босишга рухсат этилди 27/VII 1945 й. Р 04463. Қо оз фармати 70x90/32 Печ. листи 2,25. Уч. вт. листи 3,0 1 печ. листла 40000 харф. УзССР Давлат Нашриёти. Шартнома № 217—1945 й. Индекс. р/а. Тиражи 1000. Баҳоси 3 с.

Тошкент, 1-инчи босмаховна. 1945 й. Заказ № 1353